

“Søvnen” af Johannes Jørgensen

“Søvnen” er skrevet af Johannes Jørgensen (1866-1956) og indgår i værket *Blomster og Frugter* (1907). Jørgensen var publicist, kritiker, journalist og forfatter og var med til at definere symbolismen i Danmark i form af dens æstetik og livsanskuelse. (Wivel, 275) “Søvnen” indeholder flere symbolistiske træk f.eks. et uroligt jeg, der færdes i en både fredfyldt og uhyggelig samt virkelig og uvirkelig verden, som han beskriver subjektivt gennem sanser. Yderligere træk vil blive analyseret og fortolket senere i opgaven. I denne opgave vil fokus ligge på tekstens genre, komposition i form og indhold, rum, tid, udsigelsesforhold, stil, symboler, paradokser og tematik. Til sidst vil digtet blive sat i en litteraturhistorisk kontekst. Ved henvisninger til digtet refererer jeg til del og strofe i parentes, med mindre det står anført i brødteksten.

“Søvnen” hører til hovedgenren lyrik. Det centrale i digtet er det lyriske jeks følelser, tanker og tilstande. Det er dermed monologisk, men der indgår ind imellem en tiltale rettet mod et du. Digtet formidler et øjebliksbillede for jeget i nutidsform. Som en undergenre kan det kategoriseres som et symbolistisk naturdigt med religiøsitet indblandet udformet som et poetisk rimdigt - det dominerende er følelserne og cyklussen mellem nat og dag. Eftersom der ses denne cyklus eller handling fra solnedgang til nattens mareridt til solopgang, indeholder teksten også træk fra epikken.

Digtet er inddelt i syv dele, der har forskelligt antal strofer og verslinjer og forskellig rimstruktur. De syv dele samler stroferne i en indholdsmæssig inddeling: Del I er en naturbeskrivelse af solnedgangen. II er søvnens begyndelse, III selve søvnen, IV og V omhandler den dybe søvn og mareridtet som forstyrrende element, VI om tilbagevendelsen til virkeligheden, og VII omhandler mareridtet falmen og dagens komme. Del I fungerer som en optakt, hvor tiden og stedet præsenteres: Det er skumringstid over markerne, hvor køerne går. Sidste strofe i VII har et konkluderende præg på digtet, eftersom det lyriske jeg er tilbage i den tidlige morgen, er sluppet fri fra nattens gru og igen kan fokusere på livet om dagen.

Digtets omdrejningspunkt ses i IV, hvor der sker et konkret skift i både indhold og form: “Men i de mørke Skove” (IV, s. 1), hvor “Men” markerer skiftet fra det fredfyldte om aftenen til nattens mareridt. Stroferne før består af lige korte verslinjer på omkring 5-6 ord, men efter skiftet bliver versene længere og mere varierende i længden. Uroligheden ses ligeledes i tegnsætningen, hvor der anvendes flere tankestreger og punktummer for at markere brudte sætninger og tanker. Eksempelvis ses det lyriske jeks egne tanker på de

sidste verslinjer i IV: "nu har jeg spildt min Lykke - // Ak, at det skulde ske... Hjælp, Gud, min Fornuft...". Der er også et skift i tid. Før IV er verberne skrevet i nutid eller bydeform, mens det lyriske jeg i højere grad gør brug af passivformer i mareridtet, eksempelvis: "jeg kvæles af din Duft" (IV, s. 3) og "jeg trues, jages" (V, s. 1), hvorefter tiden skifter tilbage til aktiv, da han vågner. Disse passivformer og tegnsætninger bidrager til at vise jegets afmagt og følelsesfulde passivitet.

I digtet findes nogle markante gentagelser, der fungerer som ramme for søvnen. Disse ses i III: "Søvn vor Moder, Søvn vor Søster" (s. 5-6), hvor sætningen er den sidste, før søvnen træder ind. I VII gentages dette (s. 3-4), hvor sætningen indleder tredje strofe, og i fjerde strofe afslutter den digtet, når det lyriske jeg er vågnet op igen. En anden gentagelse ses i samme del: "Drømmen svinder, Syner falme," (s. 1-2), som markerer, at mareridtet er ovre, og det igen bliver lyst. Lyset fungerer også som en ramme om hele digtet, idet tiden ses som en cyklus, der skifter mellem solnedgang og -opgang. Natten er det tidspunkt, hvor det lyriske jeks skyggesider får lov at udfolde sig. Mareridtet medfører gru, blod, vold, trusler og død. Med lyset kommer synet, trygheden og livet. Det er kun en solstråle i VI, der minder det lyriske jeg om, at mareridtet ikke er virkelighed, og at han ikke er fortabt.

Rummet følges ad med tiden. Ved solnedgang er rummet i del I udenfor på markerne under den åbne himmel, der skinner som gyldent glas (s. 2). I næste del bliver rummet mere intimt, og kommer ned til markens blomster, der lukker sig sammen. Adjektiverne, der knytter sig til naturen, giver positive konnotationer, f.eks.: Ren, klar, gyldent, rund, fuld og mildt. Under mareridtet i IV og V befinder det lyriske jeg sig i en mørk skov med klipper, grave og huler til at fare vild i. Her giver naturens adjektiver negative konnotationer: Vilde, mørke, tunge, dunkle, og skumle. I V er det lyriske jeg halv vågen i sin egen seng i sit genkendelige hjem. I sidste del er rummet udenfor igen, hvor solen langsomt står op. De forskellige konnotationer viser, at naturen symboliserer jegets sindstilstand: I lyset er han mere positiv, i mørket er han negativ, selvom hele digtet bærer præg af melankoli.

Generelt beskrives rummet udenfor gennem billedsprog som et drømmeunivers med en storslået himmel. Eksempler herpå er sammenligningerne "skinner Himlen som et Hav af Guld" (I, s. 1) og "Himlen skinner som et gyldent Glar" (I, s. 2). "Glar" er et andet ord for glas, hvilket konnoterer, at himlen er glasagtigt skrøbelig og klar, men også at det kan være et vindue ud til noget større. "Hav" konnoterer noget dybt og bevægeligt, men også noget, man kan kigge igennem. Både glas og hav hentyder dermed til noget, der ligger bagved, men som er skjult. Modsat ses rummet for mareridtet, hvor skoven skærmer for himlen, og alt er mørkt. Mørket er så tæt, at jeget beskriver, hvordan han kvæles og tynges af luften (IV, s. 2). Dette giver nogle modsætningsforhold mellem at være vågen og at drømme: Lyset overfor

mørket, lethed overfor tyngden, åbenheden overfor det lukkede samt det virkelige overfor det uvirkelige.

Digtets udsigelsessubjekt er det lyriske jeg, der oplever verdenen og er ét med den i både vågen og sovende tilstand. Med Gerard Genettes termer vil det sige, at der tale om en homodiegetisk fortæller med indre fokalisering, eftersom synsvinklen og adgangen til indre tanker kun er knyttet til det lyriske jeg. Det lyriske jeg ses ikke tydeligt i de to første dele, da der her er tale om naturbeskrivelse. Det er først i mareridtet, at jeget træder frem ved at tænke "ak, hvad har jeg gjort?" (IV, s. 1). I næste strofe bliver jeget til et vi, hvor læseren selv må udfylde tekstens tomme plads med en forforståelse om, at det lyriske jeg har haft en strid, som endte i et mord på sin ven. Selvom både et barn og en moder indgår i digtet, skal disse ikke forstås som reelle personer, men som symboler på hvordan den fredfyldte søvn føles. Før jeget falder i søvn, sammenligner han eksempelvis med "Sov som et Barn, der vugges // blidt i sin Moders Favn" (II, s. 3). Sammenligningen af søvnen som en moder ses igen i næste del: "Store Søvn, du milde Moder // ved hvis Bryst vi Hvile finder" (III, s. 1). I samme strofe sammenlignes moderen med naturen i form af de "store, stille Floder". Søvnen bliver her til en form for person, der tager både mennesket og verden i sin favn og lader dem hvile. Dette står som en modsætning til, hvordan jeget egentlig oplever søvnen, når mareridtet træder frem.

Det er det lyriske jeg, der observerer og sanser rummet, han befinder sig i. Syns- og høresansen er markante i digtet, hvor begge dominerer den vågne verden. Eksempelvis beskrives luften med stor nøjagtighed: "den svale Luft er ren og klar" (I, st. 1). Sidste verslinje i første strofe bindes sammen med første linje i næste strofe, eftersom "klar" og "Glar" rimer. Som nævnt betyder "Glar" glas, så her skabes en sammenhæng mellem de to strofer om den klare, glasagtige, skrøbelige luft. Høresansen ses i tredje strofe, hvor stilheden beskrives: "Stilhed, Svaling, Fred", men afbrydes af lyd fra en brølende kø og en tøjrekølles slag. Dette konnoterer, at selvom naturen er præget af stilhed, har den sin egen stemme.

Under mareridtet optræder synssansen ikke - det er mørkt, så jeget kan intet se. I stedet dominerer høre- og lugtesansen. Vanddråber er tunge og røde, hvilket konnoterer både tårer, blod og død (IV, s. 1). Jeget hører dråberne dryppe og blod, der rinder, hvilket igen konnoterer tårer/død og natur i form af en flod af blod (IV, s. 2). Lugtesansen ses i tredje strofe, hvor alrunens duft nærmest kvæler jeget. Alrunen har flere symbolske betydninger: Urten blev brugt inden for græsk medicin, hvor den ved for store indtagelser forårsagede hallucinationer, hvilket passer med jegets syner. Nyere folketro mener, at urten voksede frem for foden af galgen, hvor en uskyldig var blevet hængt (Henningens 2015),

hvilket også passer med jegets mord på vennen. Synssansen vender tilbage i VI, hvor jeget vågner og ser solens lys, der symboliserer virkelighed. Ved at se sine genkendelige ejendele omkring sig, indser jeget, at han befinder sig i virkeligheden. At solens lys står som virkelighed kan modstille nattens lys, som kommer fra månen. Månelys er ikke virkeligt lys, da det er genskin fra solen, så dette understøtter nattens og mareridets falske syner. Desuden konnoterer mørke skyld (mord, strid, forfølgelse), mens lys konnoterer uskyld (religiøsitet, mor og barn, natur). Samlet fremstår det lyriske jeg melankolsk, forvirret og afmægtig overfor både naturen, men også sig selv. Han ser sine egne skyggesider i mørket og dyrker naturen og sin religiøsitet i lyset.

Digtets stil er præget af de nævnte symboler, sammenligninger, modsætningsforhold, sanselige beskrivelser af den omkringliggende natur, rim, og naturbeskrivende adjektiver med negative og positive konnotationer, der alle bidrager til digtets melankolske stemning. De vigtigste symboler i digtet er selve naturen som symbol for det lyriske jeks sindstilstand samt søvnen som et symbol på befrielsen af verden - i søvnen vil jeget få "Nattens livsalige Fred" og blive "salig og sund" (II, s. 1-2). Dette forstås som, at søvnen styrker, trøster og lader én komme nærmere saligheden, altså det evige. Det er paradoksalt, at jeget beskriver søvnen som lykkelig, når søvnen i digtet er et grufuldt mareridt, hvor sjælen farer skyldig og forvirret rundt, selvom søvnen skulle være fredfuld, salig og lindrende for kroppen. Her bliver mennesket et paradoks i sig selv: Det indeholder både godt og ondt og står som en tvedelt sjæl. Disse paradokser og modsætningsforhold er med til at skabe digtets spændinger, hvilket leder videre til digtets overordnede temaer, som bliver længslen efter det evige, at befri sig selv ved hjælp af naturen og den omgivende verden samt lykken over for det smertefulde. "Søvnen" viser spændingsforholdet mellem det religiøse og det mørke i mennesket, det virkelige overfor det uvirkelige, og dermed den evige splittelse i mennesket, der længes efter noget større. Digtet fokuserer ligeledes på den subjektive sansning af verden, som bliver til det virkelige.

Med digtets evighedslængsel, splittede jeg, syn på naturen som symbol på sindstilstanden, melankolske stemning, subjektive sansning af verden og religiøsiteten overfor det onde, stemmer det overens med den symbolistiske måde at skrive på som strømning. Symbolismen sås litteraturhistorisk i Danmark i 1890'erne som en modreaktion på samtidens naturalisme, og fortsatte som strømning i starten af 1900 (Sørensen, 140). Som periode kan den anses som en overgang mellem romantikken og modernismen, og digtet bærer også præg af den romantiske stræben efter, at kroppen og den guddommelige natur skal blive ét. Fortalerne for symbolismen anså samtidens naturalisme som klaustrofobisk, fordi der manglede noget dybere for kunstneren at gribe fat i. Jørgensen

beskrev, hvordan han anså naturalismen som snæversynet, idet "Det glemmes, at Livet er et Under, en Gaade, en Helligdom, hvori der maa leves med Ærefrygt" (Jørgensen 2001, 139). Han mente, at indtrykket af naturen og alt omkringliggende var afhængigt af øjet, der ser og sjælen, der føler - alt var ikke så umiddelbart, som naturalisternen anså det (ibid. 140) Idet symbolismen ligger som et led mellem romantikken og modernismen, indeholder den den romantiske helhedstænkning, hvor kunstnerens opgave var at "udsige det Evige" og målet for sjælen var at blive ét med naturen og verden (Sørensen, 142)

Dette ses ligeledes i "Søvnen", hvor det lyriske jeks sindstilstand og evighedslængsel stemmer overens med det skiftende syn på den omkringliggende natur. Naturen beskrives gennem sanselige indtryk, og det er disse subjektive indtryk, der definerer jegets verden. Målet er at skue det evige, fordi der altid er noget bagvedliggende, der er skjult - i digtets tilfælde den glasagtige himmel. Virkeligheden i digtet har kun værdi som et symbol på det skjulte, dvs. jegets dunkle sind og det evige bag jegets virkelighed. Digtets melankoli stemmer desuden overens med Friedrich Nietshes tanke om, at individets sind er et mørkt, uendeligt og uudforsket felt. I sindet kan "den evige Genkomst" findes i form af naturens og sjælens cyklusser (Wivel, 272). Digtet indeholder netop cyklussen mellem solens ned- og opgang og jegets skiftende tilstand mellem vågen virkelighed og drømmens mørke syner.

Opsamlende er "Søvnen" et digt med tydelige træk fra den symbolistiske strømning i starten af 1900-tallet. Det lyriske jeg færdes i en verden, der fremstår fredfyldt og guddommeligt i lyset af aften- og morgensolen, mens verden ændres til det uhyggelige i mareridtet om natten. Dette fremstår som en cyklus mellem det virkelige og det uvirkelige, så naturen og alt omkringliggende symboliserer det lyriske jeks tvedelte sind. Jeget beskriver himlen som storslået og sammenligner den med glas, hvilket indikerer i forhold til symbolismen, at der bagved gemmer sig noget større, mere evigt og guddommeligt udover jegets egen verden. Jeget oplever verden gennem sanserne og beskriver den subjektivt, hvilket stemmer overens med tanken i symbolismen om, at det er de subjektive indtryk, som definerer et individs verden. Det vigtigste i digtet bliver da spændingen mellem at dyrke den omkringliggende verden med ærefrygt samt at længes efter det evige hinsides, og dermed den evige splittelse i mennesket, som længes efter noget større.

Litteraturliste

Henningsen, Gustav (red.): "Alrune",

http://www.denstoredanske.dk/Natur_og_milj%C3%B8/Botanik/Natskyggeordenen_%28Solanales%29/alrune, set 09.06.2015

Jørgensen, Johannes: "Symbolisme" i *Essays om den tidlige modernisme*, Gylling (2001)

Jørgensen, Johannes: "Søvnen" i *Blomster og Frugter*, Gyldendal, København (1907)

Sørensen, Peer E.: "Appendiks. 'Symbolismen' i Danmark" i *Udløb i uendeligheden. Læsninger i Sophus Claussens lyrik*, Århus (1997)

Wivel, Henrik: "Det sjælelige gennembrud - dekadence, idealisme og vitalisme i 1890'ernes kultur" i *Dansk Litteraturs Historie 1870-1920*, Gyldendal, Gylling (2009)